

בענין הקברים בגלובנציץ

מתים, האם יעלה על הדעת שעל זה לא כיון הרמב"ם כיון שאין כוכין, פשוט שלא, והטעם משום דכוכין הוא צורת הקבורה דאז וכשיש ג' כוכין הוא ראייה לשכונת קברות בזמניהם, וכמו כן פשוט אם נמצא צורת קבורה אחרת אשר יש לדנו לקבורה ישראלית דאסור לפנותו, אפילו כשלא נמצא שום מתים, ק"ו אם נמצא שם עצמות.

וכן מבואר להדיא בתשו' ר"ד אופנהיים (הנדפס בסוף ספר חו"י והו"ד בפת"ת יו"ד סי' שס"ד סק"ד), דהשיעור שנתנו חז"ל לקבוע על שכונת קברות הוא לפי דרך הקבורה בזמנם שהיו קוברים במערות משא"כ בזמנו ע"ש. עוד מבואר בתשו' הגר"ד אופנהיים הנ"ל, דבאופן שיש חשש לשכונת קברות דוקא אם יש שינוי בקבורה שיש "ידים מוכיחות" שהוא עובד כוכבים מספיקא לא מחזקינן לשכונת קברות, והביא שם בנידון ידידיה ג' הוכחות שהם של גוים ודאי, (והחזו"א ביו"ד סי' ר"ט סק"ז תמה עליו בזה, ומצדד דרך בחו"ל יש להקל כדבריו ע"ש) ובנוסף ע"ז שיש גוי זקן מסל"ת שזוכר שגוים נקברו שמה בעת מלחמת השויד"ן, וע"כ התיר שם הפניני.

ועכ"פ מבואר מאותו תשובה להדיא דאין להתיר בסברות בעלמא אלא כשיש ידים מוכיחות שהם של עכו"ם, "מצורת הקבורה", וצירף לזה גוי מסל"ת (וכ"כ בתשו' מנחת שלמה תנינא סי' צ"ח).

[וע"ע בב"ח (יו"ד סוס"י שס"ח) דאפילו בספק קברים החמירו לענין ביזוי אפילו היכי דאיסורו רק מדרבנן ולא אמרינן בזה ספיקא דרבנן לקולא, ועי' באבנ"ז (סי' תע"ה סק"ג) ג' טעמים בדבר וז"ל ומה שאסר הב"ח בספק קבר אף דלכאורה הוה ספיקא דרבנן דלקולא, ס"ל להב"ח דשאני הכא דחמיר איסורא דאסור אפילו לרפואה, (כמבואר בתה"ד סי' רפ"ד בשם המרדכי) ושאר איסורי דרבנן שרי לחולה שאב"ס, ע"כ חמיר משאר איסורי דרבנן ואזלינן לחומרא, ועוד י"ל וכו' צ"ל דהחמירו בו כמו באיסור תורה דחמיר איסורא כבוד מתים כדברי המרדכי וא"כ ספיקו לחומרא, או י"ל וכו' משום דהרואים יחשבו שתולשים מקברים וכו', וע"כ בספק קבר ג"כ יש בו משום כבוד המת, סוף דבר אינני רואה מקום להקל בספק קבר עכ"ל האבנ"ז, וע"ע טעם בתשו' מנחת שלמה הנ"ל].

והנה בנידון דידן היות שהקברים ניכרים שהם מזמן קדום, ואף קודם לזמן המשנה, א"כ קשה לשער צורת הקבורה דאז, ועכ"פ ידים מוכיחות ודאי אין לנו בזה, ולא שייך בזה לומר מהיכי תיתי לאסור, אדרבה מהיכי תיתי להתיר שהרי צריך ידים מוכיחות כדי להתיר, וכל אופני ההיתר בזה שפירסמו המתירים בנוים על סברות בעלמא, ולא מצאנו שהתירו הפוסקים בסברות כאלו ענין חמור של פניני קברות שכל הפוסקים בכל הדורות חרדו מזה, וק"ו

יום ג' כ"ה אד"א תשע"ד

ע"ד השאלה הבערת בענין פניני קברים במתחם גלובנציץ בבית שמש, הנני בזה לדון על צד ההלכה שבדבר האם יש מקום או צד להקל בזה והשי"ת יעזרנו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

- א -

במשנה (אהלות פט"ז מ"ג) המוצא מת בתחלה מושכב כדרכו נוטלו ואת תבוסתו, מצא שנים נוטלן ואת תבוסתו, מצא שלשה אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמונה (כמלא מטה וקובריה) הרי זה שכונת קברות ע"כ. ועי"ש ברע"ב וז"ל הרי זה שכונת קברות וניכר שלשם קבורה נתנום שם ואסור לפנותם, דקנו מקומם, ואפילו מת אחד אם ניכר שלשם קבורה נתנוהו שם אסור לפנותו עי"ש, והוא מהמבואר בר"ש שם, ובתוס' וברא"ש (בנזיר דף ס"ה) דעיקר ההיתר כשנמצא אחד דאמרינן לאקראי נקבר שם עי"ש.

ובתוספתא (אהלות פט"ז ה"ב) אחד המוצא שלשה מתים ואחד המוצא שלשה כוכין ואחד המוצא כוך בקיע ומערה וכו' והובא ברמב"ם (הלכות טומאת מת פ"ט ה"ו). ויש לדון בדברי הרמב"ם אם הכוונה שצריך כוך במקום אחד ובקיע במקום אחר ומערה במקום אחר כמו בג' כוכין שבודאי שלשתן במקומות אחרים, או דסגי במערה שבו יש כוך ובקיע דתלינן מדיש כוך ובקיע מסתמא היה שם ג' כוכין.

ובחזו"א (אהלות סי' כ"ב אות ט"ו) למד דשלשתן במקומות אחרים ותמה דכוך בלא מערה אי אפשר, אמנם יש לומר דהמערה נחרבה ונשאר רק הכוך.

עוד תמה דהאי בקיע אי איירי שפתחו מלמעלה ואינו כוך צ"ע למה מצרפין אותו עם הכוך, הלא במערה של כוכין אין עושין נקעים ואפשר דאיירי באפשר לתלות שהוא כוך שנפל, עכ"ל.

ומבואר מזה דכמו דיש ראייה מג' מתים, כן יש גם ראייה מג' כוכין בלא מתים כלל, וכן כשיש כוך אחד ובקיע ומערה שזה ראייה לג' כוכין ג"כ הוה ראייה לשכונת קברות, בלא מתים כלל וכ"כ בפירוש החסדי דוד על התוספתא.

והנה אף דג' מערות ריקות אין צריך להחזיק דזהו בית הקברות, אמנם פשוט דזה רק כשלא נמצא שם עצמות וכו"ב, דשייך לומר שלא מערות קבורה הם, אבל באם נמצא שם עצמות או שאר סימנים שהוא בית הקברות, אף שאין כוכין הוא ראייה לשכונת קברות בלא כוכין, ובזה לא בעינן ג' מושכבין כדרכן, דזה הראיה לא גרע מג' כוכין, או כוך בקיע ומערה.

והוא פשוט כמו למשל בזמנינו דאין אנו קוברים בכוכין, וימצא במקום אחד קברות כמו שיש לנו ולא ימצא שם

שעצם הסברות יש להם פירכא מעיקרא כמו שאבאר.

- ב -

הנה מה שרצו להתיר מכח שלא מצאנו שישראלים קברו במערות מסוג זה, ומאידך מצאנו שגוים קברו במערות כאלו, מסברא יש לנו לתלות בעכו"ם משום הלך אחר הרוב כמו דלא מחזקינן אשה לאיילונית דהלך אחר הרוב.

דבר זה אינו מובן כלל שהרי פשוט דהקבורה שקוברים אנו היום גם עכו"ם קוברים כן, וא"כ האם יעלה על הדעת שכעבור שנים רבות וישתנה צורת הקבורה אצלנו, נימא שאם מצאנו ג' בתי קברות כאלו של גוים א"כ כל קברות כאלו הם של גוים, הרי פשוט שלא, דכמו שהגוים קברו בקרקע כמו כן הישראלים, ואין ראייה מזה שישראלים לא קברו כן.

ולא שייך בזה ענין הלך אחר הרוב, דאין לנו ספק לתלותו ברוב, שהרי לא נמצא כאן סיבה לומר שישראלים לא יקברו ככה, ואין לנו שום ידיעה איך היה צורת הקבורה בזמנים קדומים האלו, וא"כ פשוט שאין כאן ראייה מרוב קברות של עכו"ם שנמצא באופן זה, שישראלים לא קברו כן.

ומה שאנו מוצאים מערות של ישראל בצורה אחרת, הוא מערות מזמנים אחרים ואין ראייה מזה לזה, והרי גם אצל הגוים אין קוברים היום וגם בזמנים אחרים כקבורה ההוא והוא דבר שנשתנה אצל כולם, וא"כ מהיכי תיתי לומר דרך עכו"ם קברו כן.

ולא הבנתי כלל מה הדמיון זאת לאיילונית שהוא שינוי בעצם האדם ויש לומר על כל אחת שאינו כן אלא כהרוב. והרי כבר כתבנו מהחז"ל דבנידון דידן צריך ידיים מוכיחות שהם של עכו"ם, וא"כ צריך להביא ראייה מהש"ס ופוסקים שסמכו על רוב בשאלה כזאת אשר המיעוט אין לו סיבה להיות שונה מהרוב.

- ג -

עוד כתבו שיש לסמוך על הארכיאולוגים שאמרו שצורת המערות מורה שהוא מלפני 3500 שנה, ואז לא היו ישראל באר"י, ויש לסמוך עליהם מאחר שר' זלמן קורן בדק ובירר שיש להם סימנים והוכחות לכך, וגם אתרא קדישא סמכו עליהם שהוא בית הקברות, וכתבו שזה ההוכחה בעצמה דיה להתיר כל ענין הפינוי.

כל זה כולו תימה גדולה והוא תמוה לרבים, היכן מצינו בתורה בש"ס ובפוסקים שיש כח ביד אדם למדוד דבר מכמה אלפי שנים הוא, אם מאלפיים או משלוש אלף, והרי מבואר להדיא בחז"ל שצריך ידיים מוכיחות כדי להתיר פינוי קברות והאם לזאת יקרא ידיים מוכיחות לסמוך על דברי נביאות כאלו, ואם יש לר' זלמן קורן סימנים והוכחות לכך למה אינו מברר לנו מה הם הסימנים וההוכחות, שנבדוק בש"ס ופוסקים האם יש להוכחות אלו מקום, הרי

תורה היא וללמוד אנו צריכים.

ומה שטענו שאתרא קדישא סמכו על הארכיאולוגים, באמת לא ידוע לנו שסמכו על הארכיאולוגים, אבל אפילו אם כן מה הדמיון בכלל הרי הם סמכו על מה שהם רואים עכשיו שיש כאן צורת בית הקברות וזה יכול כל אדם לראות עכשיו, ולא סמכו על דברי נביאות של כמה אלפים שנה, וגם שהרי הם סמכו לחומרא שיש כאן בית הקברות ולא לקולא להתיר פינוי בית הקברות שהוא דבר חמור בכל הדורות.

- ד -

גם מה שטענו דהאוסרים אומרים שהוא מזמן השופטים ואז לא היה רוב ישראל.

אין זה טענה א' שאין אומרים שודאי הוא מזמן השופטים, ב', איך נוכל לדעת כמה יהודים היו באר"י בזמן השופטים וכמה גוים היו בזמנים שונים, הא מצינו בחז"ל שבזמן החורבן היה כמה מליוני יהודים באר"י, ואיך נידע כמה היה בזמנים שונים, של מאות שנה.

ואם נאמר שמודדים זאת לפי שנים הרי ישוב ישראל באר"י הוא מיעוט נגד ישוב הגוים מעת בריאת העולם ולעולם לא נמצא רוב ישראל.

- ה -

ולפי כל זה תמיהני על מש"כ שיש לסמוך על ר"ד אופנהיימר נגד החז"ל משום שעת הדחק, ושאף החז"ל היה מתיר בנידון דידן, והרי כבר נתבאר שאדרבה דברי ר"ד אופנהיימר הוא המקור להאיסור בנ"ד, שהרי מדבריו מבואר שאף שהיה לו ג' הוכחות שרואים בעין ולא מסברות בעלמא שהם של גוים, לא התיר רק בצירוף שהיה גוי מסל"ת, וגם ע"ז תמה החז"ל, ובדוחק רצה לחלק בין אר"י לחז"ל עי"ש, ואיך נימא שני"ד דומה לזה שאין לעינינו שום הוכחה רק מסברות והסתמכות על דברי נביאות של הארכיאולוגים, איך נאמר שזה מה שהתיר ר"ד אופנהיימר.

- ו -

עוד כתבו סניף להתיר ע"פ דברי הנו"ב יו"ד סי' פ"ט דבעצמות ליכא איסור פינוי, ואמרתי דדי לנו להעתיק דברי הנו"ב שנראה בעליל שמבואר בדבריו להיפך שאין לפנות עצמות.

וז"ל: שאלה קהל שקנה קרקע לפני ס' שנה לקברות, ולפי שהמקום ההוא לא נמכר לצמיתות עלמין קנוהו למאה וחמשים שנה, ואח"כ תחזור הקרקע לבעלים לחרישה או לבנין כמו אדם העושה בשלו, ואותן שלקחו הלכו לעולמם ונקברו שם, ועתה קמו בניהם ורוצים לקנות קרקע אחרת שתהיה לקנין עולם אם מותר להן לפנות הנקברים שם ולקברם בקרקע זו שיהיה להם מנוחה לעולם וכו'.

תשובה - מה שכתב מר דברקב לא שייך בלבול יפה דן ויפה הורה ולא עוד אלא נלע"ד שאפילו בעצמות אם לא נשאר רק עצם בלי בשר לא שייך בלבול וכו'.

בית הקברות דרבים ושנעשה מדעת רבים ע"פ דברי ר"ד אפנהיים בשו"ת חו"י שהתיר בזה (והוכיח כן מדברי הב"י שם בסי' שס"ד עי"ש).

אמנם המעיין בפנים התשובה רואה בעליל שלא התיר רק משום שהיה היזק לרבים דהיינו לתקן בית הכנסת שמצאו שם עצמות באמצע התיקון, עי"ש שכתב להדיא דלאסור מקום של בית הכנסת מקרי היזק לרבים, וכן רעק"א כתב בנידון ידיה שהיה היזק לרבים, אבל היכן מצאנו דכדי לבנות דירות לרבים מקרי היזק לרבים, דא"כ נתיר כל בתי קברות דעלמא לבנות דירות שיהיה שם יותר בזול שלא יזקו רבים לשלם ביוקר עבור דירותיהם.

וכ"כ החזו"א (יו"ד סי' ר"ט סק"ז) להדיא דההיתר של ר"ד אפנהיים הוא משום שמזיק את הרבים, ולא משום דחק הרבים שיצטרכו לבקש מקום אחר.

- ח -

עוד כתבו שיש היתר לפנות במתחם זה מערות ריקניות שאין בהם עצמות, וזה דבר תמוה שהרי מפורש בתוספתא וברמב"ם שיש דין שכונת קברות גם לפירים ומערות ללא מתים, וכן כתב בפי' החסדי דוד על התוספתא להדיא, ומש"כ לפרש דבריו דקאי רק על בדיקת כ' אמה הוא דבר תמוה, וגם מה שדייקו כן מלשונו שכתב "והר"ז עושה שכונת קברות וצריך לבדוק כדין המפורש במשנה", ולמדו הם מדבריו דהכוונה שהוא שכונת קברות רק לענין הבדיקה, אבל כד דייקנין שפיר חזינן שהוא ראייה ממש להיפך, דכוונתו לשני הדברים השנויים בהמשנה ותוספתא, שהרי זה שכונת קברות לענין איסור הפינוי וכן לענין הבדיקה ודוק.

ועיקר הויכוח אם אחר אלפי שנים נשאר עצמות אינו נוגע לענינינו כי זה תלוי בהרבה דברים ולא כל המתים שוים וא"א לנו לדעת דינם של אותם מתים, ומתי וממה מתו או נהרגו ולכן אין שום ראייה ממה שלכא קטנים כי שמא קבעו זאת לבית הקברות במקום מלחמה וכיו"ב, ועיקר דברי התוספתא מוכיח כן דאיכא כוכין בלא מתים ויש איסור לפנותם כנ"ל.

כ"ז כתבתי בחלק ההלכה שבדבר איסור פינוי קברים, המבואר בכל הפוסקים ללא יוצא מן הכלל, ולא נכנסתי בוויכוחים שנתפרסמו באופן מציאת הדברים שהם דברים הנמצאים לעיני השמש וכל אחד ביכולתו לראות.

גם עדיין נשאר לנו לדון לבאר דין מקומו אם נאסר בהנאה אחר הפינוי, וכן האם מותר למוכרו עכשיו ובדין לפני עור, והם דברים ארוכים ואקוה שבעזרת השי"ת נבאר זאת בקרוב.

ומעתה לדעתי אם יהיה בטוחים שגם אחר כלות הזמן יהיה להם רשיון לפנות העצמות משם למקום אחר קודם שישוב הקרקע לבעליו נכרי לחרוש ולזרוע א"כ כל הפלפול בחנם "שמהיכי תיתי להתיר לפנות עתה" ופן ואולי בריבוי הזמן אולי יחיו המתים או יוכלו לקנות הקרקע לחלוטין, וגם אם לא יוכלו לקנות קודם הזמן יעשהו זה בסוף הזמן ויפה הורה רום מעלתו, אבל אם יש חשש שאח"כ לא יתנו רשות לפנותם וא"כ ישארו בקרקע נכרי לחרוש ולזרוע עליהם אם הדבר כן היה דעתי "נוטה" להתיר ולפנותם כמו שמותר לפנות מקברי נכרים לקברי ישראל או כדי להניחו למקום שלו וכו' עכ"ל.

הרי לנו להדיא דברי הנו"ב שאף שסובר שאין בעצמות משום חרדת הדין כמו שמבאר שם בתשובה מ"מ לא התיר לפנות רק משום כבוד המתים.

וכן הכתב סופר סי' קפ"ג לא סמך על זה רק בנידון ידיה שרצו להעביר מת לקברי אבותיו שיש בזה היתר כמבואר בשו"ע סי' שס"ג ס"ב, אבל לפנות בית קברות בשביל בניית דירות מעולם לא התירו, ואדרבה הרי הנו"ב כתב להדיא שאם יש אפשרות לפנותם בסוף המאה וחמישים שנה יעשו זאת אז, ולא עכשיו דיש לתלות שעד אז יבוא משיח ויחיו המתים, ואיך מצינו לומר שיש היתר לפנות קברים לבניית דירות.

וכן בתשו' תפארת צבי סי' נ"ט לא התיר אחר י"ב חודש רק משום כבוד המת שהיה שם בית קברות בקרקע של גוים והיו נוהגין בו בבזיון, וגם זה לא רצה להתיר בשופי רק אם יצטרף עמו עוד רב גדול להתיר עי"ש.

וגם הרי פשוט שהנו"ב והכתב סופר והתפארת צבי לא יחלקו על הלכה מפורשת בשו"ע יו"ד סי' שס"ד ס"ב, דמת שנקבר ברשות אסור לפנותו ואם פינהו מקומו אסור בהנאה, ולא הוזכר שם בשום פוסק דדוקא עם בשר הדין כן, וגם הם בעצמם לא כתבו לחלק בכך, וע"כ שהחילוק הוא פשוט דאם הוא לצורך המת יש מקום להתיר, כמו לקברי אבותיו או כשהתנה כן וכמבואר בשו"ע שם סי' שס"ג ס"ב, או כשיש בזיון למתים (וגם בזה נמנעו להתיר עי' בתשו' מהר"ם שיק יו"ד סי' שנ"ד), אבל בסי' שס"ד ס"ב מיירי כשרוצה לפנות לצורך עצמו, וזה לא התיר שום פוסק.

- ז -

עוד הביאו דברי רעק"א בתשו' (מהדו"ק ס' מ"ה) שהתיר לפנות קברים לצורך רבים, והוא לפי המבואר בשו"ע סי' שס"ד ס"ה דקבר המזיק את הרבים שרי לפנות (ועי"ש אם מקומו מותר בהנאה), ורעק"א התיר שם אפילו